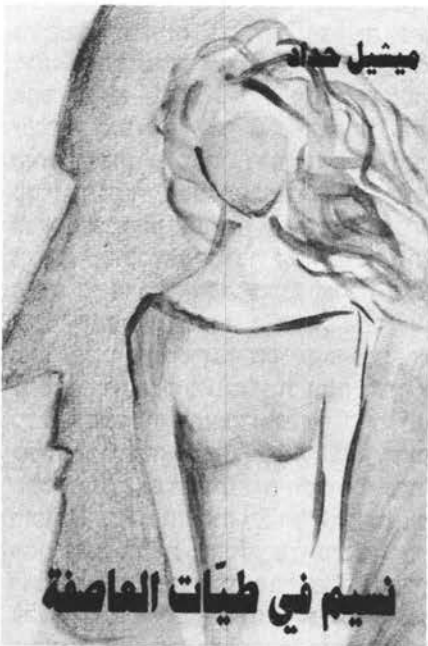

השלום ועין הסערה

דוד שגיב

מישל חדאד: משב רוח בין קפלי הסערה; הוצאת בית התרבות הערבי; משרד החינוך והתרבות בשיתוף המח' הערבית במועצת התרבות והאמנות; נצרת; 1994; 126 עמ'

הו קובץ השירים השנים עשר של המשורר הנצרותי מישל חדאד, שיצא לאור ימים ספורים לפני כתיבת שורות אלה. כדרכו של חדאד, מאז הוציא את קובץ שיריו הראשון "המדרגות המוליכות אל מעמקינו" (1969), הוא אינו כותב את שיריו בנוסח המסורתי של הקצידה הערבית, כי אם בנוסח של שירה בפרוזה, לעיתים בלי משקל ובלי חריזה. אולם, בקובץ שלפנינו הוא בחר לכתוב, בדרך כלל, בנוסח של שירה לבנה, בה הוא שמר על משקל משתנה ללא חריזה, להוציא שיר בנוסח של הקצידה הערבית המסורתית: "אפראח" (שמחות) (עמ' 115-116) ושני שירי אזור בנוסח אנדלוסי: "משוח מקדסי" (שיר אזור ירושלמי) ו"מתא יול אל-ענא" (מתי יסור הסבל) (עמ' 107-108). (שני שירי האזור אף הולחנו).

חדאד חילק את הקובץ לארבעה מדורים: א. "אנחות סוערות", כולל 19 שירים (עמ' 9-63) ב. "בטוחים בהומניות שלנו", כולל 8 שירים (עמ' 67-83) ג. "והגעגועים לופתים אותנו", כולל 4 שירים (עמ' 89-94) ד. "האירו האורות", כולל 3 שירים (עמ' 98-101).

על המשורר ושירתו נכתבו, בשעתו, הרבה דברי ביקורת על שנטש את הנוסח המסורתי של הקצידה ואף היו כאלה שהאשימוהו בכך שאינו יכול להתמודד עם הויג'ר המסורתית. הביקורת עלתה מאחר שהשירה בפרוזה לא היתה די נפוצה בעולם הערבי, להוציא פה ושם בלבנון, מצרים ובעיקר בגולה הסורית-לבנונית באמריקה הדרומית והצפונית. אולם אט אט החלו המבקרים להתרגל לסגנון זה של שירה, גם בהשפעת משוררי התפוצות. כיום נחשב חדאד לאחד המשוררים המובילים והידועים בז'נר. כמו כן הפך חדאד למקור חיקוי בקרב משוררים ערבים ישראלים צעירים (וגם לא צעירים). על אף שפע שירתו של חדאד, והמאמרים שנכתבו עליה, היתה ונשארה - משמעות

שירתו - חידתית; מצד אחד, כותב חדאד בלשון פשוטה, נאיבית כמעט, עתירת ביטויים של טוהר, זכות, נאמנות, ילדות ואהבה. ברם, המעיין היטב ימצא בה גם עומק השאוב מנסיון חיים; שירים וקטעי שירים רבים חצובים מהחיים, מנוף הארץ ומהטבע, מערכים אנושיים והומניים ומבטאים קשר אמיץ בין המשורר לבין אדמתו ובני עמו. על אף העובדה שחדאד כותב בשפה תקנית (פצחא), הרי יש קטעים שאינם עולים על רובד לשון הדיבור היומיומי שכביכול, אינו הולם לשון שירה, אך לשון-דיבור זו נשזרת היטב במכלול השירים השלם, ויוצרת קשר ישיר בין המשורר לקוראיו. לדוגמא, נעיין בשיר "החזון והסמלים", עמ' 9-10:

אונב אונב, קנבא לך
כי את ארצי
את מכורתי

מקנב זונר, זונר ורם
ונוסק עד כוכבי השמים
שנרי את הנאה, את הנאדרה
ואת הנקה, תכלית הנכות,
ואת הנאמנה, כלילת הנאמנות,
ואת ברום המוסר הנשגב
דיום החנוך הנצלה
כי את ראשיתי, את אחריתי
את ארצי, את מכורתי.

וכשת שובי לבית הנעוד
תהנהגנה הכותרות
אל דפים הקמהים אליך
תצטרי את אשר תאבי
ואת שיצירי - מתי
כי את הפצטיורה, את הנאמנה
מפך הראשית, נך האחרית
מפך הסמלים לזאת המולדת.

בשיר זה הפותח את הקובץ, יחוש הקורא את אהבתו של המשורר לעירו נצרת ולאדמת-מולדתו. בה בעת יעמוד על ערכו הפואטי-ספרותי. סגנונו של חדאד פשוט ומלותיו זורמות מתוך חיי היומיום. הקובץ הזה, כמוהו כמו יתר הקבצים, אינו קושר כתרי תהילה לטבע, לעץ הזית, לנופי הארץ, לאהבה ולערכים אנושיים אוניברסליים בלבד, אלא

הוא מבטא גם את אהבתו של חדאד למולדת כפי שהוא מבין אותה ומפרש אותה. הלאומיות שהוא מביע אינה שוביניסטית ומוגזמת ואינה גולשת לסגנון אלים או ללשון גבוהה מדי. לאומיותו אנושית ושקטה. אדמת המולדת שלו יכולה לחבוק את כולם. בכאן ייחודו של חדאד: למרות הפשטות, הנאיביות כביכול, ניתנת שירתו להתפרש באופן רב-משמעי. כמו אהבת אשה שיכולה לסמל גם את אהבת הארץ. הפלירט הדו-משמעי מובע ברוך ובעדינות אך בעוצמה ריגשית. הוא עדין בתקיפותו ותקיף בעדינותו.

בכתב העת "אל-כרמל" (גליון 4, 1983) כתב עליו ששון סומך: "הדבר המאפיין ביותר את שירתו של חדאד הוא השילוב המעניין הזה בין פשטות למורכבות או בין נאיביות למסובכות. דבר זה כוחו יפה גם ביחס לתכנים וגם למציאות המשתקפת מתוך שיריו וגם ל"רעיונות" או ל"רגשות" הצפונים בתוך שירתו. ולא זו בלבד אלא גם ביחס למבנה הפואטי ולעיצוב הסגנוני. לרוב לא נמצא במבט ראשון ברמת התכנים אצל חדאד תופעות של פילוסופיה או מחשבה דיאלקטית. הנושא או "הסיפור" בשירי חדאד מקבלים מסלול ישיר מתמשך, המזכירים, לעתים, את סיפורי סבתא או את סגנון המספר העממי. העולם המתואר נראה לנו פשוט ההולך לרוב בכיוון ישר. אולם אנו נבחין בין השיטין, ואחרי סיום השיר האחד דברים לא ברורים העשויים לפרש את אוירת ה"נאיביות" והם מעוררים אותנו להתבונן ולשאול: האם נאיביות זו היא אמיתית או אירונית. שאלה זו מעוררת לשוב ולהתבונן במבנה השירים ובהשתלשלות הטקסט. חיש מהר יתברר לנו כי עולמו של חדאד אינו פשוט לגמרי ועיצובו הפואטי רחוק מלהיות שטוח. מישל חדאד מסיר מחיצות וגבולות בין "הסוגים"

כְּשֶׁאֶהֱיָה מוֹכֵן
לְהַפְרֵד מִן הַחַיִּים
רוּחָה אֲנִי כִי יִצְרֵרֵנִי
כָּל הַנְּשִׁמוֹת הַסְּהוּרוֹת
הַדְּמִיּוֹת הַאֲהֻבּוֹת
אֵלֶּה שֶׁהֶפֶץ אֲנִי
כִּי יוֹסִיפוּ
לְהִיּוֹת בּוֹכְחִים תָּמִיד.

על-אף העובדה שמישל חדאד התחיל לכתוב שירה בגיל חמישים, הוא הספיק לכתוב מיטב שירים, ולא מיטב כְּזֶבּוּ. חדאד, זקן המשוררים הערבים-ישראלים, הפך למורה דרך לנצימות הליכות, לאהבת הבריות ולהומניות. הודמנה לי אפשרות להביע משאלה מעל דפי עיתון זה (גליון 56, ינואר 1993) כי יוענק למישל חדאד פרס ישראל. אני שב ומביע משאלה כי גם שרת המדע והאמנויות וגם קהיליית הסופרים והמשוררים ימליצו להעניק לו פרס זה על פועלו ושפעת שירתו. הוא ראוי לכך. ■

המוסלמים? קשה להשיב תשובה פסקנית לשאלה זו משום שחדאד מיעט לדבר על ירושלים בשיריו. "שיר אזור ירושלמי" חותם במשפטים שלהלן:

הנה חביבי, הגענו לירושלים שלנו
בְּלִיַּת כּוֹכֵב, עִם שְׁאִיפוֹת מְתוֹקוֹת, הוֹבִילֵנוּ
וְלֵאזוֹר הַתְּגוֹדְדֵנוּ וְסוֹפְפֵנוּ
וּבְעִיר הַקֹּדֶשׁ נִתְבַּרְכְּנוּ.

מובן שירושלים קדושה, לא רק ליהודים ולמוסלמים, אלא גם לנוצרים. איני סבור שהמשורר מבקש להידחק בתוך המערבולת של הוויכוח על ירושלים, אלא מצייר כאן סמל למאבק לאומי שקט ולא אליים. מרטיט במיוחד השיר הקצר "נוכחות", בעמ' 93. המשורר בן השבעים וחמש ומחצה חש כי שנות חייו הולכות וחולפות והוא מבקש להיפרד מידידיו בעודו בחיים, כשעדיין כוחו במותניו. אין זה הספד עצמי מוקדם כי אם ביטוי למשאלה שיאפפו אותו גם בדרכו האחרונה:

לבין ה"פרקים". בין "האני" לבין "האחר" בצורה ניכרת מאוד.

במרבית השירים בקובץ עולה המוטיב הלאומי כשהוא שזור היטב בתיאורי הטבע:

זית אחד בְּמוֹלְדָת
יָקָר מִכָּל הוֹן הָעוֹלָם

ועוד באותו שיר:
אֶעוֹר עִם הַנְּצִימוֹת בְּפַנְגִּינֹת
לְזֶן כְּזוֹר רֹגֵץ כְּשִׁיר עֶרֶשׁ
אֲזוֹכֵר בְּנֵי בֵּיתִי וְיִדֵי־נַפְשִׁי
בְּשֶׁהָהָאֲחֵר
שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה
אֶשְׂגֵּר אֲלֵיהֶם
אֶתְנַעֵצַע לִפְתֹּל לָחֶם
עִם זֵית אֶחָד
בְּמוֹלְדָתִי

בולט בעוצמת המטען הלאומי הוא השיר "חתמן" (בהחלט, בלי ספק), שקטעים ממנו מובאים להלן:

לא חששנו מהם
אך לא פסקו מלהאשים
ונסו להרחיץ אך נכשלו
ובצטו האשמות בְּרִשּׁוֹתָם
ושבו ונחורו על תוכחתם
והתקחשו לקשריהם עֲפָנוּ
והמציאו משברים אין שור
ונפחו פגמים מְקַשִּׁים

ועוד:

והעמידו נגדנו מצפונים חשודים
שיפסקו כחורצי משפטים
פשטו בארונות סהורים
וחטטו בגירות נקיים
שקא ומצאו שירה תריגה
שלא מצאו
ופגע בהם חיוך חגני תם.

מישל חדאד יליד נצרת, נוצרי אורתודוכסי, אינו עוסק בדרך כלל בנושא ירושלים (בשונה מעמיתיו המשוררים המוסלמים שהפכו את עניין ירושלים לסמל מאבקם הלאומי). תמוה לפיכך, שכתב שיר כ"שיר אזור ירושלמי" (עמ' 107). ז'נר שיר האזור הומצא על ידי המשוררים הערבים באנדלוסיה (ספרד) ולא היה מקובל בשעתו בין משוררי ערב הקלסיים. ייתכן שכאן בא לידי ביטוי קשר שבין ירושלים לאנדלוסיה; (למעשה, עד עצם היום הזה מבכים סופרים ומשוררים ערבים את אובדן אנדלוסיה ואינם חדלים משאיפתם להחזרתה לחיק האיסלאם). מה מצא חדאד לשיר שיר הלל ל"ירושלים שלנו" בז'נר מיוחד זה? האם זו השאיפה ליישר קו עם עמיתיו המשוררים

איבון קוזלובסקי גולן

עונג

כְּדָחַן מְרַסֵּק
שְׁמֵרֶפְקִיו צְמוּדִים בְּחֵרוֹק שְׁנִים
נוֹסְרוֹ הַשְּׁעוֹת
וּבְאֵו הַיָּמִים,
תְּרַמִּילִים הוֹרֵקוּ
וְעֵלוֹת עֲלִים הַצְּהִיבָה
הַלְּבָלוֹב דָּמָם מְנוּעִיו
וְהַשִּׁיר מְבֹא לְמוֹת: עֲנַג הַכָּאֵב.

נִימִים נִימִים הַתְרוּ
מִסְתַּעֲפִים לְרֵחַב לֵב
מִתְגַּבְּשִׁים כְּגֵל
לְשֵׁאת לְגֵאוֹת כְּרוּחַ -
וְתִלְתְּלִיָּה כְּמֵרְאוֹת שְׁקוּפִים
לְאוֹרָה
כְּתֵנּוֹת מְצִיאוֹת שְׁרוּלִים
מִסְפָּחוֹת אֲדוּוֹת רָגְשׁ, בְּקִיא עֲגָבִים.

אֲנָשִׁים כְּעֵשׂוּ
הַאֲפֵפִים גְּבוּלוֹת מְבַטְאָה
מְרוֹצְצִים בְּלִשׁוֹנָם הֶבֶל לְכָדִי מְגֻדָּל,
עֲשִׂיָּה כְּשֶׁחֵץ רְקוּבָה:
כְּהַגְדֵּרֶת עֲסוּק.

וְיִמָּה לָהּ לְרוּחַ? -
וְקִנְיָה שְׂבוּרִים
יִרְכִּיָּה תְּפוּחִים
מְעַצְמָה מוֹדְקֶרֶת בְּחִבּוּיָן?
אֲכֹן כְּשֶׁלֶב רָחַב הוּא - לְעֲשׂוֹת
וְהַחִיּוֹן מְצָב כְּכֹרֶחַ:
הַכָּאֵב בְּבוֹא יִסּוּרִים - מְשַׁכֵּחַ מְלֵוָה
כְּמְבֹא לְמוֹת:
מְצַפִּין בְּשֵׁמוֹ - עֲנַג.

וּמְבַעַד לְמְבֹאוֹת נְפֶשֶׁךָ
צָלְלוּ שְׁקוּפוֹת
אִידְאוֹת הַלּוֹאִי
מְכַתִּיבוֹת בְּךָ סָגֵר.

כאב

וְהוּן כְּאֲנָשִׁים כְּעֵשׂוּ לֹפֶת הַלְתָּהּ
מְשִׁתְּרָגוֹת בְּמַגְבָּל, בְּמַתָּר,
בְּמִכְרַ בְּהַגְדָּה
עֲזוֹת כְּתֵפֶס לְעֵנָה מִתְעַלְעֵל
רְפוֹת כְּדְמָעוֹת מְלַח מְזַעָה
הַרוֹצְחוֹת בְּךָ שְׁקֵט - מְפָרוֹת שִׁירְתָּהּ
וְלִי -
שְׁתִּיקַת בְּשִׁרְךָ הִיָּתָה קָבֵר.

כְּבִקְרַחַת יַעַר
הַתְרוֹצְצוֹ שְׂדוּנִים
הַתְּבַרְגוּ כְּשֶׁלְּשׁוּלִית בְּרָגֵב טַל,
מוֹסְסוֹ עֲלֵי בְכוּרִים -
בְּרָגְלִים קִטְנוֹת מְרִיחוֹת כְּשׁוּעַל.
צְבָאוֹ עַל פֶּתַח
לֹפֶתִים אֲדַמַּת בְּשִׁרְךָ
מְטוֹפְפִים גְּבִבְשׁוּשִׁית לְשׁוֹנָם -
וְהִירוֹת - סִכְנָה"